

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 316.6:371.4

ПРОБЛЕМА МІЖОСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ ПІДЛІТКІВ

Дудар О.В., Величко В.М.

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди»

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-90>

У статті висвітлена проблема спілкування підлітків. Було здійснено теоретичний аналіз вивчення даної проблеми за темою. Визначено причини виникнення труднощів у спілкуванні підлітків. Проведено емпіричне дослідження особливостей спілкування підлітків. Проаналізовано причини через які виникають труднощі у спілкуванні як між підлітками так і з батьками. Досліджено форми та фактори впливу на особистість, які провокують ворожість у стосунках. Визначено результати дослідження.

Ключові слова: підлітковий вік, підліток, спілкування, криза, комунікативна діяльність, емансипація, агресія, криза, взаємодія, групова корекція, психологічна допомога.

Постановка проблеми. Підлітковий вік також характеризується важливими змінами в соціальних зв'язках і соціалізації, оскільки переважаючий вплив сім'ї поступово замінюється домінуванням групи однолітків, виступаючої джерелом референтних норм поведінки і отримання певного статусу. Вхідження в групу однолітків вимагає встановлення певних міжособистісних відносин [2, с. 36].

Міжособистісне спілкування підлітка реалізується як у спілкуванні з дорослими, так і у спілкуванні з однолітками. Їх роль у формуванні особистості підлітка є якісно різною. Якщо у спілкуванні з дорослими підліток засвоює суспільно значущі критерії оцінок, цілі та мотиви поведінки, способи аналізу навколишньої дійсності й способи дій, то спілкування з однолітками є своєрідним випробуванням себе у особистісній сфері, що породжує специфічну моральну проблематику. Група однолітків, з якими спілкується дитина впливає на розвиток її особистості. Саме в умовах спілкування з однолітками підліток постійно зіштовхується з необхідністю застосовувати на практиці засвоєні норми поведінки [5, с. 231]. Навіть якщо спілкування відбувається на високому рівні, все одно в подальшому будуть виникати проблеми. Тому підлітки часто уникають цей процес в житті через недостатні навички спілкуватися.

Труднощі у спілкуванні виникають у багатьох випадках тому що підліткам важливо бути в центрі уваги та справити враження на оточуючих, бо на цьому враженні будуються перші взаємини між однолітками [5, с. 87]. І якщо спілкування відбувається на високому рівні, все одно в подальшому будуть виникати проблеми. Тому підлітки часто уникають цей процес в житті через недостатні навички спілкуватися.

Аналіз теоретичного матеріалу дає підстави стверджувати, що одним із засобів оптимізації цього процесу є психологічна допомога – психокорекція, оскільки вона допомагає розкрити та зрозуміти внутрішній світ та переживання підлітка і надає реальну можливість адаптувати-

ся йому у даному колективі. Проте психокорекція саме міжособистісного спілкування підлітків в контексті виокремленої проблеми є недостатньо дослідженою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спілкування є найважливішою частиною життя людини, завдяки спілкуванню пізнається світ та встановлюються нові зв'язки з іншими людьми. Проблема спілкування зацікавила багатьох вітчизняних (зокрема, це В.П. Бехтерев, Л.С. Віготський, Г.С. Сковорода) та зарубіжних науковців (Д. Карнегі, Л. Фейєрбах) та інші [6, с. 54].

У психолого-педагогічній практиці послугуються термінами «життєва криза» та «кризові ситуації». Саме поняття «криза» характеризує стан, породжений проблемою, яка постала перед індивідом і якої він не може розв'язати за короткий час і звичним способом [12, с. 156]. Це питання завжди було в центрі уваги науковців (Р. Бенедикт, Ф. Василюк, Т. Драгунова, Н. Литовченко, М. Мід, Л. Орбан-Лембрик, Т. Титаренко, С. Холл).

Вагомим є внесок Л.С. Віготського, який вважав, що переломні, критичні періоди в житті дитини обумовлені внутрішньою логікою самого процесу розвитку [6, с. 57].

К. Левін аналізує перехід від дитинства до дорослості як конфліктний тип, мотивуючи це тим, що підліток знаходиться в специфічному становищі двох соціальних груп. Рівень конфліктності підлітка в цей період залежить від соціальних обставин життя [12, с. 172].

Природа спілкування, та його індивідуальні особливості, механізми протікання і зміни стали предметом вивчення філософів і соціологів (І.С. Кон, Б.Д. Паригін), психолінгвістів (О.О. Леонт'єв, В.Ф. Петренко), представників соціальної психології (Г.М. Андреева, Б.Ф. Ломов, Б.Д. Поршнев), педагогічної і вікової психології (О.О. Бодальов, Я.Л. Коломінський, М.І. Лісіна, В.С. Мухіна) [7, с. 345]. Як специфічна форма взаємодії індивіда з іншими людьми, спілкування розглядається в працях К.О. Абульханової-Славської, О.В. Запорожця, Б.Ф. Ломова [5, с. 123].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Величезна і зростаюча кількість науковців зумовила у дослідженнях ефективного міжособистісного спілкування та вдалого формування груп для продуктивної, плідної взаємодії та кореляції.

Тому дослідження особливостей міжособистісної комунікації залишається невирішеним питанням, щодо оптимізації спілкування в підлітковому віці.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є теоретичне обґрунтування психологічних особливостей проблеми міжособистісного спілкування підлітків та аналіз причин через які виникають труднощі у спілкуванні як з однолітками так і з дорослими.

Виклад основного матеріалу. Провідною діяльністю підліткового віку є міжособистісне спілкування як з однолітками так і з батьками. Дитина знаходиться на роздоріжжі кризового періоду, який протікає досить бурхливо та незвично для деяких підлітків. Батьки все частіше намагаються контролювати своїх дітей та увірватися в їхній особистісний простір. Самі ж підлітки прагнуть до відокремлення від дорослих, та їхніх заборон, мати свої права та можливості. Тягнуться до однолітків та протилежної статі. Підліток починає критично оцінює слова, вчинки та поведінку інших дітей. У компаніях підлітків існують неписані правила відповідальності, щирості і вірності. Така емоційність в оцінках – одна з основних потреб підлітків, що не можуть задовольнити дорослі [14, с. 248].

В залежності від батьківських уявлень і очікувань щодо власної дитини процес автономності і самостійності може бути прискорений або загальмований. Так, не існує конфліктів у взаємовідносинах там, де батьки вважають дитину здатною до автономії і сприймають її як сильну, здатну «стояти на власних ногах». Навпаки, батьки, які вважають дитину дуже несамостійною і залежною, приписують їй нездатність створювати нові взаємини, успішно знаходити друзів і всіляко перешкоджають їй самостійності.

З точки зору дорослих, характер непорозумінь у процесі емансипації (від лат. *emancipatio* – звільнення), яка виявляється у прагненні підлітків звільнитися від опіки дорослих, визначають такі моменти:

- а) велика кількість вільного часу в сучасній молоді порівняно з поколінням батьків;
- б) краща фінансова забезпеченість;
- в) широкі можливості в отриманні освіти.

Підлітки, зі свого боку, вважають, що основні розбіжності у поглядах з батьками переважно стосуються одягу, зачісок, успішності у навчанні та захоплення і відпочинку. Крім того, що можуть бути зіткнення поглядів щодо питань еротичності і сексу (які актуальні зараз у віці 12–13 років). Напруженість у взаєминах між обома сторонами створюють і такі вимоги батьків до підлітків, як їх охайність, допомога в домашньому господарстві та заборона палити і пізно приходити увечері додому [7, с. 78].

Серед причин розбіжностей у поглядах між батьками і підлітками найбільш важливими виступають:

- різниця у досвіді дорослих і підлітків;
- відсутність чітких етапів переходу від дитячої залежності до дорослої незалежності;

- відсутність певних правил, які структурують послаблення батьківської влади у фазі переходу від дитинства до підлітковості;

- соціальні відмінності, що пов'язані із зіткненням контролюючої ролі дорослих з потребами підлітків у автономії [7, с. 167].

У цілому основними умовами будь-якого практичного спілкування є вміння і навички людини у використанні так званих розуміючих і директивних прийомів реагування при взаємодії з іншими людьми. Ефективне спілкування повинне містити в собі розуміючі і директивні прийоми реагування і по можливості виключати агресивні і принизливо-поступливі реакції при взаємодії з іншими людьми. Але усі ці види спілкування, хочуть цього співрозмовники чи ні, можуть і, не рідко, включають в себе найрізноманітніші бар'єри спілкування [4, с. 96].

Потреба підлітків у тому, щоб дорослі, особливо батьки, визнали їх рівноправними партнерами у спілкуванні, породжує конфлікти. Цікаво, що винним у конфлікті завжди визначається підліток – так вважають, до речі, і самі підлітки. Подібну самозвинувачувальну позицію підлітків деякі автори називають «психологічним примиренням», пов'язуючи її з прийняттям формальних відносин «слухняності», що нав'язуються їм, ламання позиції «психологічного примирення» найчастіше призводить до «психологічного бунту». Коли виникає цей «психологічний бунт», дорослі починають бити на сполох, ідуть до психолога, шукають вихід, а «психологічне примирення», всіх влаштовує. Водночас подібне ставлення до конфліктів, за яких дорослі стійко посідають зовнішню обвинувачувальну позицію, а підлітки – самообвинувачувальну, є неконструктивним.

Важливе значення для підлітка має спільна діяльність із дорослими, організована на основі єдності інтересів, захоплення. Значення такої співпраці може бути різноманітним. Підліток може допомагати батькам по господарству, навіть давати поради у певних справах, а дорослі мають дослухатися до його думки. Старший може залучити його до справ, якими він зайнятий. Така спільна діяльність породжує спільність переживань, почуттів, полегшує контакт із підлітком, зумовлює емоційну та духовну близькість. У ній дитина пізнає складний внутрішній світ дорослих, глибину думок і переживань, вчиться турботливому ставленню до людей. У підлітковому віці дитина більше часу проводить з друзями, наслідуює їх [8, с. 52].

Дружба підлітків ґрунтується на спільних інтересах та вподобаннях. Вони однаково проводять час, читають однакові книги, слухають однакову музику, надають перевагу подібному одягу та манері поведінки. Своїх друзів підлітки вважають найрозумнішими, найвеселішими, а наслідуючи їх, виховують у собі потрібні якості. Важливе значення для підлітка має оцінка друзями його особистісних якостей, знань і вмінь, здібностей і можливостей. У товаришів він знаходить співчуття, адекватне сприйняття своїх радощів і негараздів, які дорослим часто здаються незначущими [4, с. 163].

Комунікативна сторона спілкування полягає в обміні інформацією між індивідами, що спілкуються. Інтерактивна сторона полягає в організа-

ції взаємодії між індивідами під час спілкування (обмін діями). Перцептивна сторона спілкування означає процес сприйняття і пізнання один одного партнерами зі спілкування і встановлення на цій основі взаєморозуміння.

Вживання цих термінів умовне, іноді в більш-менш аналогічному розумінні вживаються і інші: в спілкуванні виділяють три функції – інформаційно-комунікативна, регуляційно-комунікативна, афективно-комунікативна.

Практично для всіх людей важливо вміти спілкуватися таким чином, щоб їх правильно розуміли, щоб їх слухали і чули. Тому, важливо знати способи подолання бар'єрів. Керувати ефективністю можуть обидва партнера, що говорить і слухає, і кожний з них може зіграти свою роль як у підвищенні, так, і в зниженні ефективності спілкування.

Подолання уникнення містить у собі керування увагою партнера, аудиторії, власною увагою.

У груповій психокорекції основним інструментом корекційного впливу виступає група, яка допомагає виявити і скоригувати проблеми підлітка за рахунок міжособистісної взаємодії і групової динаміки, сфокусованих на процесі «тут» і «тепер». На цій підставі іноді формується точка зору, згідно з якою групова психокорекція спрямована на опрацювання конфліктів у сфері міжособистісної взаємодії, у той час як індивідуальна – на розкриття, опрацювання глибинного внутрішньоособистісних конфліктів [5, с. 96].

Особливо сприятливими бувають ситуації довірливого, нерегламентованого спілкування, коли дорослий виступає в якості друга. З ним легко проводити час, знаходити теми для розмов, а також займатися спільною діяльністю. Такий тип взаємин допомагає підлітку по-новому подивитися на світ дорослих і, завдяки йому, набути самостверджуючих позицій для власного життя. В результаті цьо-

го створюються глибокі емоційні і духовні контакти з дорослими, які підтримують підлітка в складних чи критичних життєвих ситуаціях [10, с. 43].

Необхідним фундаментом для підвищення ефективності спілкування «з боку слухаючого» є його бажання слухати і чути, що, у свою чергу, сильно залежить від того, якою бачиться йому ситуація спілкування.

Загалом методів, прийомів і правил ефективного спілкування розроблено чимало, єдиною проблемою тільки залишається те, що більшість з нас просто забуває про них, віддаючись своїй людській природі, забуваючи про найважливіші правила спілкування [3, с. 30].

Висновки і пропозиції. Результати практичних досліджень свідчать, що на сьогодні збільшилася кількість дітей які не можуть спілкуватися з однолітками, тому що відрізняються підвищеним занепокоєнням, невпевненістю та емоційною нестійкістю. Враховуючи емпіричне вивчення сфери спілкування в підлітковому віці, було розроблено та запропоновано батькам методичні рекомендації стосовно оптимізації спілкування дітей:

– уникайте конфліктів, щоб не провокувати свою дитину;

– зважайте на те, що дитина виросла і має право на свою думку, а грубість, можливо означає намагання звільнитися від вашої опіки;

– найбільше підлітки не люблять батьківських повчань – тому ефективнішою буде спокійна, ввічлива розмова без категоричних оцінок і настанов;

– батьківський авторитет для дитини повинен бути непохитним, якщо дорослі демонструють нестриманість, істерію, непослідовність – важко чекати від дитини кращої поведінки;

– не контролюйте дитину та не забороняйте їй спілкуватися з однолітками та друзями;

– більше розмовляйте зі своєю дитиною, намагайтеся стати для неї другом, а не тільки батьками.

Список літератури:

1. Ломов Б.Ф. Общение и социальная регуляция поведения индивида // Психологические проблемы социальной регуляции поведения. – М., 1976.
2. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія / Л.Е. Орбан-Лембрик // Підручник: У 2 кн. К. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. – К.: Либідь, 2004. – 576 с.
3. Павелків Р.В. «Вікова психологія» / Р.В. Павелків // Підручник. – К.: Кондор, 2011. – 468 с.
4. Парьгин Б.Д. Анатомія общения / Б.Д. Парьгин // Учебное пособие. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 1999. – 301 с.
5. Райгородський Д.Я. «Практична психодіагностика. Методики і тести» / Д.Я. Райгородський // Навчальний посібник. – Самара: Видавничий Дім «Бахрах», 1998. – 672 с.
6. Стрелкова Л.П. Психологические особенности развития эмпатии у дошкольников / Стрелкова Л.П. : автореф. дис. канд. психол. наук. / АПН СССР, НИИ дошк. воспитания. – М., 1987. – 245 с.
7. Фельдштейн Д.И. Психология взросления: структурно-содержательные характеристики процесса развития личности / Д.И. Фельдштейн // Избранные труды. – М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 1999. – 672 с.
8. Цимбалюк І.М. Психологія спілкування / І.М. Цимбалюк // Навчальний посібник. ВД «Профспілок», 2004. – 304 с.
9. Цуканова Є.В. Психологічні проблеми міжособистісного спілкування / Є.В. Цуканова // Підручник. – К: «Вища школа», 1985. – 160 с.
10. Эльконин Д.Б., Драгунова Т.В. Возрастные и индивидуальные особенности младших подростков / Д.Б. Эльконин, Т.В. Драгунова // Учебное пособие – М.: Просвещение, 1967. – 360 с.
11. Якунин В.А. Педагогическая психология / В.А. Якунин // Учеб. пособие. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А. – 2000. – 349 с.

Дудар Е.В., Величко В.М.

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ПРОБЛЕМА МЕЖЛИЧНОСТНОГО ОБЩЕНИЯ ПОДРОСТКОВ

Аннотация

В статье рассматривается проблема общения подростков. Был осуществлен теоретический анализ изучения данной проблемы по теме. Определены причины возникновения трудностей в общении подростков. Проведено эмпирическое исследование особенностей общения подростков. Проанализированы причины по которым возникают трудности в общении как между подростками так и с родителями. Исследованы формы и факторы влияния на личность, которые провоцируют враждебность в отношениях. Определены результаты исследования.

Ключевые слова: подростковый возраст, подросток, общения, кризис, коммуникативная деятельность, эмансипация, агрессия, кризис, взаимодействие, групповая коррекция, психологическая помощь.

Dudar E.V., Velichko V.M.

Pereyaslav-Khmelnytsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University

PROBLEM OF INTERNAL COMMUNICATION ADOLESCENTS

Summary

In the article the lighted up problem of communication of teenagers. The theoretical analysis of study of this problem was carried out after a theme. Reasons of origin of difficulties are certain in communication of teenagers. An empiric study of features of communication of teenagers is undertaken. Reasons are analysed through that there are difficulties in communication as between teenagers so with parents. Forms and factors of influence are investigational on personality, that provoke hostility in relations. Research results are certain.

Keywords: adolescence, communication, emancipation, aggression, crisis, teen, interaction, group correction, psychological assistance, life crisis, crisis situation.